

Kent Çeperindeki bir 'Devrimci' Mahalle: 1970'lerden 2000'lere Mahallenin Değişen Anlamı ve Mahalle Üzerinde Yaşanan Çatışmalar, Çekişmeler

*

Tahire Erman

Özet

Bu makale, Ankara'daki bir gecekondu mahallesinde yürütülen bir saha araştırması üzerinden, köyden kente göç etmiş yoksul ailelerin kendilerine kentte bir yaşam kurma ve kentte tutunma ve ilerki yıllarda ekonomik kazanç ve toplumsal statü sağlama çabalarını, farklı dönemlerdeki (1970'ler, 1980'ler, 1990'lar ve 2000'ler) siyasal ve ekonomik şartlar çerçevesinde anlatmaktadır. Mahallenin özelliği toplumda azınlık olan Alevilerin bu mahallede çoğunluk olmasıdır. Makale mahalle üzerinde yaşanan çatışma ve çekişmeleri 1970'lerden 2000'li yıllara kadar farklı dönemlerdeki mevcut siyasal ortam ve ekonomik yapı ile ilişkilendirerek tartışmaktadır. Bu çerçevede mahallenin yerel halk için değişen anlamları, 'siyasal erk ve direniş', 'bastırılma' 'mahalle kimliği' ve 'kentsel rant' bağlamında irdelenmektedir. 1970'lerde mahalleyi kurma süreci sol siyasi mücadele ile örtüşerek çatışmalı bir ortamda 'kurtarılmış mahalle' olarak gerçekleşmiş; 1980'lerde mahalle devlet müdahalesine maruz kalmış ve mahalledeki sol hareket şiddet kullanılarak bastırılmış; 1990'larda mahalle 'İslamcı' Sünniler ve 'laik ve demokratik' Aleviler arasında mahalle kimliği üzerinden yapılan ciddi bir çekişme alanı olmuş; 2000'li yıllarda ise mahalle bir taraftan toplumun içinde olduğu muhafazakarlık denizinde Alevilerin kendi 'yaşam tarzı' tercihlerini sürdürebilmeleri için korumaları gereken bir adacık haline gelmiş, diğer taraftan ise, ekonomik liberalleşme ile genişleyen emlak piyasasının mahalledeki görüntüsü olan 'kentsel dönüşüm projesi' ile gecekonduların 'siteleşmesi' süreci içinde mahalleliye kentsel rant ve toplumsal statü vaat eden bir araca dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: mahalle kimliği, kurtarılmış mahalle, gecekondu, Alevi, kentsel dönüşüm projeleri, kentsel rant

A Neighborhood of 'Revolutionaries' in the Urban Periphery: The Changing Meaning of the Neighborhood and the Struggles and Contestations over it between the 1970s and 2000s

*

Tahire Erman

Abstract

This article is based on a field research conducted in a squatter neighborhood in Ankara. It informs us about the struggles of the poor rural-to-urban migrant families to establish themselves in the city, and in later years, to attain economic gains and social status. While doing so, it places the locality in the political and economic conditions of different periods, namely the 1970s, 1980s, 1990s and 2000s. The distinctive feature of the neighborhood is that the majority of its residents are Alevis, who are the largest minority group in society. The article discusses the confrontations and contestations over the neighborhood, linking them to the prevailing political circumstances and economic system in each period. In this framework, the changing meanings of the neighborhood for the local people are investigated in the context of 'political power and resistance,' 'repression,' 'place identity' and 'urban rent.' In the 1970s, the neighborhood was established as a 'liberated area' through the leftist political intervention and struggles in the locality; in the 1980s, it experienced the state's intervention, which suppressed the local leftist mobilization violently; in the 1990s, it became a contested area between the 'Islamist' Sunnis and 'secular democratic' Alevis over the locality's identity; and in the 2000s, while on the one hand it became an island to be protected in the sea of rising conservatism in society where the Alevis could sustain their 'life style,' on the other hand, through the commodification of squatter land in the ever-expanding real estate market which brought out the 'apartmentalization' of squatter houses, it became a means to gain urban rent and social status.

Keywords: *neighborhood identity, liberated neighborhood, squatter settlement/shanty town, Alevi, urban transformation projects, urban rent*

Mekanı/boşluğu (*space*) bir 'yer' (*place*) yapan, o mekan üzerinde zaman içinde oluşan toplumsal ilişkiler ve insanların yükledikleri anlamlardır (Agnew, 1987; Miller, 2000). Mekan aynı zamanda hegemonik gücün aktif bir unsurudur (Harvey, 1993); devlet kent planları ve kentsel projeler gibi mekan üzerinden yaptığı müdahaleler ile iktidarını yeniden üretme pratikleri içindedir (Lefebvre, 1991). Mahalle ise fiziksel ve sosyo-kültürel ve kimi zaman da politik bir mekandır. Mahalle, bir mekan olmanın ötesinde, muhtar ve ihtiyar heyeti ile devletin varlığının sürdürüldüğü, halkın devletle olan ilişkisinin nüvesini oluşturan bir idari birimdir. Öte yandan, mahalle kimi zaman iktidara karşı direnişin örgütlendiği bir karşı iktidar mekanı da olabilmektedir. Günümüzde devlet kentsel dönüşüm projeleri ile gecekondulara mahallelerine müdahale ettikçe, 'celali mahalleler'¹ ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla mahalle hem bir meşru gücün kendini yeniden ürettiği, hem de bu güce karşı direnişlerin örgütlendiği bir mekandır. Düzene karşı örgütlenme, farklı siyasal grupların ('devrimci,' 'İslamcı') mahalle içinde yer bulması ile de yaratılabilmektedir. Ayrıca, günümüzün neoliberal kentleşme süreçleri içinde kentsel arazinin büyük değer kazanması 'mekan'ı çok önemli bir mücadele alanı haline getirmektedir.

Mahalle kişilerden meydana gelmiştir, ama kişilerin üstünde bir kolektivitedir, bir yapıdır, mekan üzerinden kurulan bir sosyal ilişkiler ağıdır. Mahalledeki sosyal ilişki ağları mahalleli arasında hem bir dayanışmayı hem de bir toplumsal denetim ve baskıyı üretmektedir; gözetleme ve kollama birlikte mevcuttur (Şerif Mardin'in ortaya attığı ve hızla popülerleşmiş olan 'mahalle baskısı' kavramı). Günümüzün hızla ayrılan, kendi kabuğuna çekilen toplumunda mahalle, ayrıca, geçmişte kalan ve özlenen bir yaşam alanıdır ve nostaljik olarak bakkal amcası, so-

¹ Bu kavramı Doç.Dr. Yücel Demirel'nin kullandığı 'celali kentler' kavramından esinlenerek kullandım.

kakta oynayan çocukları, birbirleriyle gidip gelen komşu kadınları, elinde ekmeği ve kimi zaman da çocukları için aldığı ufak tefek hediyeleri olan erkekleri ile orta sınıf mahalleler şeklinde kurgulanmaktadır. Geçmişte kalan bu hayal ürünü mahallenin ne kadar gerçeği yansıttığı soru işaretidir. Öte yandan, mahallenin kentin yoksul kesimi olan gecekondu halkının yaşamındaki önemi araştırmalarda ortaya konmuştur (örn., Ayata, 1989; Erman, 1997). İnşa ettikleri gecekonduları, kent çeperinde kurdukları mahalleleri köy göçmeninin/kent yoksulunun 'sosyal kapitali'dir. Dar kaynaklı aileler çoğunlukla geldikleri yörenin insanlarından oluşan gecekondu mahallelerinde birbirleriyle yardımlaşarak, ellerinde olanı paylaşarak, kentte ayakta kalma mücadelesi vermişlerdir (Suzuki, 1960; Karpat, 1976; Gökçe, 1993). Böylece kentte tutunabilmelerinde 'yer' (gecekondu mahallesi) ve o yerdeki insanlar (köylüleri, akrabaları, hemşehrileri) önemli rol oynamıştır (Gilbert ve Gugler, 1992).

Orta sınıf mahalle gibi gecekondu mahallesi de bu şekliyle bugün büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Toplum bireyselleştikçe, mahalle bazlı dayanışma ağları da yok olmaktadır. Bugünün siyasi konjunktüründe ise mahalle deyince akla gelen 'mahalle baskısı' kavramıdır. Artık dayanışılan bir mahalle değil, bir grup mahallelinin 'hayat tarzı' üzerinden diğer gruba baskı uyguladığı bir mahalle söz konusudur.

Mahalle aynı zamanda bir aidiyet kurgusudur. Mekan ve aidiyet ilişkisi birçok araştırmaya konu olmuştur. Yaşanılan yer, kişinin kimliğinin oluşumunda sınıf, köken, etnisite ve cinsiyet kadar etkili olabilmektedir. (Keith ve Pile, 1993). Bu durum 'mekan/yer kimliği' (place identity) kavramı ile açıklanmaktadır (Proshansky et al., 1983; Rivlin, 1987; Altman ve Low, 1992; Williams v.d., 1992; Lovell, 1998). Yerin/mahallenin orada yaşayan insanların kimliklerini etkilemesinin yanı sıra, orada yaşayan insanların ortak özelliklerinin o yerin kimliğini etkilemesi de söz konusudur: belli bir grubun, özellikle bir etnik ya da azınlık grubunun mekanda kümelenmesi o yere özgü, o yeri tanımlayan bir kimlik ortaya

çıkarabilmektedir (Erdentuğ ve Colombijn, 2002). Ayrıca, mahalle üzerinden oluşturulan aidiyet, mahalle içinde farklı grupların olması durumunda, gruplar arasında mahalle üzerinde çekişme ve çatışmalara yol açabilmektedir. Söz konusu mahalle aidiyeti dendiğinde, hem mahalle üzerinden kurulan kişisel ve kolektif kimlikler hem de bir sosyo-fiziksel varlık olarak mahallenin kendi kimliği anlaşılmaktadır. Mekan bazlı kolektif kimlikler oluşmakta ve bu kimlikler üzerinden siyasal mobilizasyon örgütlenebilmektedir (Miller, 2000).

Bu makalede Ankara-Mamak'ta Alevilerin yoğunlaştığı bir mahalle üzerinden bu konular irdelenmektedir. Makalenin yorumlayıcı çerçevesini ('interpretive framework') 1950-1980 döneminin iki kutuplu dünya düzeni, 1990 başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması, yeni dönemin belirleyici özelliği olan neoliberalizm ve bu gelişmelerin 1960'lardan itibaren ülkemizde yansımaları olan solun yükselişi (1960 ve 1970'ler) ve bastırılması (12 Eylül 1980 askeri darbesi), 1980 sonrası ekonomik liberalleşme ve dinin toplumda artan etkisini de kapsayan siyasal ve toplumsal muhafazakarlık oluşturmaktadır.

Toplumda azınlık olan Aleviler bu mahallede çoğunluktur: mahallede yaşayanların % 70 kadarı Alevi, geri kalanı Sünnidir. Mahallede çoğunlukla İç Anadolu'nun Sivas (örn., Divriği, Gürün, Zara, Kangal ve Gemerek'in köyleri), Çorum (örn., Gökçeada ve Küçükçerikli-Uğurludağ köyleri) ve Yozgat (örn., Büyükcincirli-Merkez, Çekerek'in köyleri) gibi Alevi köylerinin önemli sayıda olduğu kentlerden göç edenler yaşamaktadır. Ayrıca Gümüşhane'nin Kırıntı, Yeniköy ve Dilekyolu köylerinden gelen önemli sayıda bir Alevi topluluk da mevcuttur. Mamak'ın kentin doğu kapısı güzergahı üzerinde olması özellikle Sivas, Çorum ve Yozgat'tan Ankara'ya göç eden ailelerin bu bölgede yoğunlaşmasına yol açmış, Alevi ağırlıklı mahalleler ortaya çıkmıştır. Alevi ailelerin yanısıra, mahalleye bu üç şehirden göç eden ve ayrıca Kızılcahamam, Keskin-Kırıkkale ve Kırşehir'den gelen Sünni aileler de olmuştur.

Mahallede 2000-2003 yılları arasında bir saha çalışması yürütülmüştür. Bir etnografik araştırma olan bu çalışma ile mahalleye 'içerden' bakmak amaçlanmıştır. Bir mahalleye bakarken, orada yaşayanlar için mahallenin taşıdığı anlamları anlamak, onların deneyim ve bakış açılarından yaklaşmak önemlidir. Özellikle bu mahalle, araştırmadaki Alevilerin yoğun olduğu gecekondulu mahallesinde olduğu gibi, yoksul, dezavantajlı ve de aynı zamanda toplumda azınlık olan halk tarafından inşa edilmiş ve onun için ciddi mücadele verilmiş ise, ayrıca bu mahallelere, gecekondulu mahallelerinde olduğu gibi, toplumda bir aşağılama, öteleme söz konusu ise. Bu amaçla mahalle sık sık ziyaret edilerek, mahalleli ile formel ve enformel konuşmalar yapılmış, birtakım aileler (Alevi ve Sünni) araştırmanın merkezine konularak zaman içinde kalıcı yakın ilişkiler kurulmuştur. Ayrıca araştırmada 110 derinlemesine mülakat yapılmış, katılımcı gözlem tekniği ile bilgi toplanmıştır. Katılımcı gözlem, belediye başkanının katıldığı mahalledeki kentsel dönüşüm toplantısı, Mamak çöplüğüne protesto yürüyüşü ve Ankara dışındaki bir mahalle pikniği gibi olayları da kapsamaktadır. Mahalle sonraki yıllarda aralıklı olarak ziyaret edilerek mahalledeki ve mahalle halkının yaşamındaki değişimler gözlemlenmiştir.

Aşağıda mahallenin kuruluş ve gelişim süreci, dönemsel olarak ve her bir dönemde hakim olan siyasi ve toplumsal şartlarla ilişkilendirilerek aktarılmaktadır.

1970'lerin Ankara'sında Kentin Çeperinde bir 'Devrimci' Mahallenin Kuruluş Serüveni: Siyasi Mücadele Alanı Olarak Mahalle

Mahallenin kuruluşu 1970'lere dayanmaktadır. İlk evler tek göz olarak 1973'de tarla arazisine yapılmıştır ve çoğunlukla o zaman bölgede bulunan tuğla fabrikasında çalışanların evleridir. 1970 ortalarından itibaren ise mahalle hızlı bir yapılaşma süreci içine girmiştir. Tuzluca'yırın boş

arazilerinin gecekondularla dolması sonucunda, 150 kadar kendilerini 'devrimci' olarak adlandıran aile (2. kuşak göçmenler) siyasi görüşleri doğrultusunda kendi mahallelerini kurmak için yer ararken burayı bulmuşlar, ancak, mahalle kurucu liderlerinden Hüseyin beyin anlattığına göre, o arazinin İmrahor köyünün merası olduğunu öğrendiklerinde, çoğu aile "insani olarak bize ters düşer, köyün arazisine beleşe el koymayalım" diyerek evlerini oraya yapmaktan vazgeçmiştir. Hüseyin bey ve çevresindeki birkaç hane ise, "zaten köyün muhtarı araziye satıyor, biz geri çekilsek de burayı satacak" düşüncesiyle kalmış ve böylece mahallenin kuruluş süreci başlamıştır. Önceleri su yokken ve Nilüfer hanımın söylediği gibi büyük zorluklar yaşanırken ("pırasa suyunu dökmez, çocuk bezi için kullanırdım"), Sular İdaresi'nde bir tanıdığın, "siz eşerseniz, biz boru veriririz" demesi üzerine, yeni gelen grubun öncüleri 'Tuzluçayır'dan devrimci arkadaşları'nı getirmişler ve kanalları kazmaya başlamışlardır. Sular İdaresi'nin verdiği bir kamyon boru mahalleye ulaştınca, "millet tam inandı. Yapım serbestti, su gelince yapım hızlandı." Böylece akan suya kavuşan mahallede evlerin ve yolların yapımı kollektif bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Mahalleye elektrik gelmesi ise yine bir tanıdığın aracılığı ile olmuştur: mahallenin oluşumuna öncülük edenlerden birisinin ODTÜ'deki bir arkadaşının TEK'de çalışan amcası yardımcı olmak istemiş, ancak, "evler mezra gibi; birkaç ev küme, arada boşluklar, böyle olmaz" diyerek mahallenin planını istemiştir. Yüksek okul mezunu birkaç mahalle öncüsü planı yapıp, tek tek elektrik direklerini işaretlemişler ve böylece mahalleye elektrik getirilmiştir. Mahallenin bu şekilde oluşması ve gelişmesi birtakım siyasi ilişkiler içinde olmuştur. Örneğin, zamanın CHP'li Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay bu durumdan haberdardır. İlginç olarak, daha sonraki yıllarda bölgeye bir ilkokul yapılması için o dönemin Ankara Valisi Durmuş Yalçın'la pazarlığa girilmiştir: "(Durmuş Yalçın için) faşist diyorlar, ama bana çok iyi davrandı. 'Çok güzel iş yapıyorsunuz (mahalleliden toplanan paraların

liste olarak bir deftere kayıt edilmesini kastederek), ama kanunsuz yapıyorsunuz, solcular para topluyor diye şikayet ediyorlar, bunlar komünist, bunlar solcu, solcular için para topluyorlar, diyorlar, elliye yakın şikayet dilekçesi var. Ama ben biliyorum ki siz kendi paranızı da katıyorsunuz. En iyisi siz bir 'Okul Yaptırma Derneği' kurun' dedi." Vali bunun karşılığında duvarlardaki sol sloganların silinmesini istemiştir. Kısacası, devlet bu gelişmelerin içindedir. Başka bir bölgedeki 'kurtarılmış mahalle' kurucularından birisinin dediği gibi, "kurtarılmış mahalle' demek doğru değil, kurtarılmış mahalle demek devletin giremediği, devletten bağımsız demek. Bu hiçbir zaman hayata geçmedi. Onun yerine 'halkın örgütlü gücüyle kurulan mahalle' demek daha doğru."

Ayrıca arazi parsellere bölünerek evi olmayan ailelere dağıtılmış, böylece rant-odaklı gecekonduların varlığına izin verilmemiştir. Bu mahallede diğer kurtarılmış bölgelere göre daha mütevazı bir oluşum yaşanmıştır. Daha iddialı olan Ankara'nın bir başka 'kurtarılmış mahalle' deneyiminde olay şöyle olmuştur: "Demirel'den burayı alın, ihtiyacı olan halka verin, dediler (Öğrenci Temsilcisi Konseyi). Ankara haritasını önümüze koydular, renk renk bölgeler. 11 mafya vardı o zaman (gecekondularını kontrol eden), en güçlüsü X idi. Bize uygun diye o bölgeye gittik. Gecekondulara, buralara yerleşin, dedik... Her üniversiteden 10 genç burda çalışırdı....ODTÜ Mimarlık'dan arkadaşlar sırf proje çizmek için geldiler. Diğer öğrenciler kazma-kürek, her gün ortalama 100-150 öğrenci vardı. Ben kafeteryadan (ODTÜ) yemek getirirdim. Gece 2:30'a kadar çalışıyorduk."

Tüm bu, devlet ve toplum tarafından ötelenen insanlara sahip çıkma durumu, solcu gençliğin kabul görmesine yol açmış, mahalle kısa zamanda solcuların mahallesi haline gelmiştir. 'Demokratik Kültür Derneği' adı altındaki mahalle derneğinde mahalleliyi bilinçlendirmek için siyasi konuların tartışıldığı toplantılar yapılmaya başlanmış, gençleri kötü alışkanlıklardan uzak tutmak için sportif faaliyetler düzenlenmiş,

sağlık taraması ve kadın sağlığına yönelik hizmetler getirilmiş, mahalleli piknik ve tiyatroya götürülmüş çocuklara devrimci marşlar öğretilmiştir [“Dev-Genç mahalleyi iyi bir eğitime soktu”]. Halk çoğunlukla bu duruma olumlu yaklaşmıştır: “Halk bunları benimsedi. Zaten halktan insanlardı.” Böylece mahalle oluşurken mahalle halkı da dönüşmüştür: artık köyden gelen kentteki ‘cahil Öteki’ değildir; ezikliğinden kurtulmuştur; kendini yaşamına ve geleceğine ve de mahallesine sahip çıkan bir devrimci, sömürülen işçi sınıfının bir neferi olarak görmeye başlamıştır. Böylece mahalle sınıfsal yönü ağırlıklı bir mücadele içine girmiştir. Ancak bu ‘sınıf’ kimliğini yaratma çabası, yerel düzeyde bölünmüşlüğü, farklı siyasi görüş ve dini pratikleri olanlar üzerindeki baskıyı da beraberinde getirmiştir. Dindar/sağ görüşlü Sünniler² böyle bir dönüşüm seyreden mahallede barınmamışlardır. Kimisi evini terk ederek başka mahalleye taşınmıştır, hatta köyüne geri dönenler olmuştur. Kimisi ise solcuların hakimiyeti altında yaşamayı kabullenmiştir; evlerini bırakıp gitmek istememişlerdir çünkü evleri dindar/ sağ görüşlü Sünni yoksul kesim için de çok önemlidir: “Ramazanda ışık yanmayacak, hüküm bizim diyorlar. Koca martin omuzlarında, para istiyorlar.... Beyim, ‘gözümüzü kör edek, kulaklarımızı sağır edek, ama burda kalak, dedi. Gidek diye bize çok eziyet ettiler. Camlarımızı kırdılar.” Mahallede belli bir baskı uygulanmıştır. Eski kadın muhtarın dediği gibi, “evvelden kimse çıkıp, MHP’liyim, Refah’lıyım³ diyemezdi. Şimdi herkes başını aldı gitti.” Mahallenin bakkalı da benzer şekilde konuşmuştur: “Aslında sağ görüşlü ama sol görüşlüyüm diyor, sesini çıkartamıyor, hakikatinde sopa yiyor.” Böylece farklı siyasi görüşler ve mezhep üzerinden ayrışmalar bastırıl-

² Gecekondulardaki Alevilerin solu, Sünnilerin ise sağ destekledikleri gibi bir genelleme yapmak yanlış olur. Sol harekete mahalledeki Sünni gecekondu halkından da katılanlar olmuştur. Kimisi sol-sosyal demokrat görüşe sahip olup solu desteklerken, kimisi de gücünün yanında olmak duygusu ile sol harekete destek vermiştir.

³ Muhtarın bahsettiği partiler o döneme ait değildir; muhtar bu konuda bir karışıklık yapmıştır.

mıştır. Bir mahallelinin söylediği gibi, "hiç Alevi-Sünni gruplaşmaları yoktu. Sünniler de sol görüşe uyum göstermişlerdi." Evlerin tek tük olduğu yıllarda birbirlerine duydukları ihtiyaç sonucu dayanışma içine giren sol ve sağ görüşlü, Alevi ve Sünni aileler, politize olan 1970'li yıllarda birbirlerini Ötekileştirmeye başlamışlar, bir grup diğersinin üzerinde baskı kurarak, hakimiyeti altına almak istemiştir. Bundan dolayıdır ki, 1970 sonlarında bölgede kendine yer açmaya başlayan ülkücüleri destekleyenler mahalledeki muhafazakâr Sünniler olmuştur. Ancak burada sol-Alevi ve sağ-Sünni ayrışmasının katı ve kalın çizgilerle olmadığına dikkat çekmek gerekir. Ayrıca Alevi ve Sünni aileler arasında kimi durumda yakınlık da söz konusudur: "Sağcı (Samsunlu) komşularımız vardı, onları koruduk, onlara sahip çıktık. Yoksa orda barınamazlardı. Yıllarca iç içe yaşamışız, zararsızlar (MHP'li militan değiller)."

Bu gelişmelerin mahallelinin mahallesi ile olan ilişkisini ve mahallenin onlar için anlamını nasıl etkilediği konusuna bakıldığında, yerel halkın mahalleyi sahiplenmiş olduğu görülmektedir. Örneğin, mahalledeki belediye çöplüğünü protesto etmek için kadınlı erkekli eylemler, yürüyüşler yapılmış, mahalleye çöp dökmek için girmekte olan kamyonların önüne kadınlar kendilerini atarak engel olmaya çalışmışlardır: "Mahallenin karıları arabaların önüne duruyordu, buraya çöp gelmeyecek, diye." Gecekondu halkının evlerini ve mahallelerini devlete karşı korumak için böyle davranışlar içine girmesi yaygın bir durumdur ve bu mahalleye özgü değildir. Ancak mahalleyi diğer gecekondu mahallelerinden farklılaştıran, tüm bu davranış ve eylemlerin belli bir siyasi ideoloji çerçevesinde gerçekleştirilmesidir. Bu da mahalle halkı ile mahalleleri arasında derin bir ilişkinin kurulmasına yol açmıştır. Mahallenin ve mahallelinin 'direnişçi' kimliğinin aynı süreç içinde oluşmasından dolayı mahalle ve mahalle halkı birbirinden ayrılmaz olmuş, birbirini beslemiştir: "Kendi yolumuzu kendimiz mücadelelerimizle yaptırдық. Kendi zorumuzla oldu, mahallece tutkunduk", "çok araba önü kestik, yürüyüş yaptık. Çöp

için yürüdük, buranın mücadelesi çok oldu. Belediyeye gittik arabaları tutup, çöpü şikayet ettik. Çocuklarımızın sağlığı için yaptık. Sinekten (çöpün ürettiği) camlarımız görünmüyordu.” Neredeyse yerel halk için, mahalleleri olmadan devrimci kimliklerinin olması söz konusu değildir; ‘devrimci’/direnişçi kimliklerini mahalle üzerinden, mahalleyi kurma ve savunma pratikleri içinden oluşturmuşlardır. Mahalleleri, kendilerini hor gören, iteleyen, dışlayan kentli topluma ve kendilerini sömüren kapitalist düzene karşı bir direniş alanıdır; içinde buldukları dezavantajlardan kurtaracak, kendilerine, özellikle çocuklarına daha iyi bir yaşantı sağlayacak yeni bir toplumsal-siyasal düzenin ilk ayağıdır ve bu yüzden korunmalı ve sahiplenilmelidir. Bu sahiplenme durumu 1970 sonlarında mahalleyi ‘Kurtçu’ların⁴ saldırılarına karşı savunma halini almıştır. Yerel halk solcu öğrenciler ile birlikte nöbet tutmuştur. O günleri yaşamış olan Sivas-Kangallı Mustafa bey şöyle anlatmıştır: “Burayı ele geçirmek için Yozgat’tan asker elbisesi içinde adam getirmişler (ülkücüler). Elektriğe ateş ediyorlardı; karanlık olmadan kadınlar, çocuklar evlere giriyorlardı, erkekler nöbete gidiyordu. Ben bütün gece nöbet tutuyordum, ertesi sabah işte uyukluyordum, parmağıma çekiç vurup, üç kez tırnağımın düşmesine neden oldum. Evleri ateşe veriyorlardı, ya evini boşaltıp kaçacan, ya da yanacan.” Çorum-Gökçeabağlı bakkal ise yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir: “Diyorlar mesela, MHP’liler geliyor, kendinize dikkat edin. Dört kişi şu aşağıdan geliyor. Takır, takır, takır, ellerinde silah, atarak geliyor. Sen birşey diyemiyorsun ki. Gözün kesmiyor. Elinde silah varsa çıkıyorsun, yoksa, evin ışığını söndürüp oturuyorsun. Üç ev, dört ev, aileler bir yerde oturuyor.” Gülsün ebe de 1970’lerdeki çatışmacı ortamın kadınların günlük yaşamına etkisini şu sözlerle dile getirmiştir: “Böyle serbest oturmak (ev önlerinde) nerde? O çocuklar (solcu gençler) bizleri korudu. Ölenimiz de oldu, kadınlar çöpün oraya yürüyüşe gitti-

⁴ Kurtçular Ülkücüler için kullanılan yerel addır.

ler, sağ-sol davasında kadınlar öldü.” Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi, ‘devrimciler’ ve ‘ülkücüler’ arasındaki, özellikle gençler arasında tırmanan, bu aşırı şiddet unsurları içeren çatışma durumu, ‘devrimci kimliği’ ile bilinen bu gecekondu mahallesine de sıçramış, bölgedeki diğer mahallerde ve kentin diğer bazı bölgelerinde de olduğu gibi, silahlı çatışmalar meydana gelmiştir. Küçük çocukların belli bir saatten sonra pencerelere yaklaşmaları bile tehlikeli olmaya başlamış, günlük yaşam sekteye uğramıştır. Siyasi gruplar duvarlara yazdıkları sloganlar ile sembolik de olsa mahalleler üzerindeki hakimiyetlerini göstermeye çalışmışlar, gecekondu mahalleleri üzerindeki hakimiyet mücadeleleri içinde ölmekten ve öldürmekten kaçınmamışlardır.

Bu çatışma içinde cami sembolik ve mekansal olarak önemli bir yer almıştır. Şöyle anlatılmıştır: “Kurtçular (ülkücüler) bizi çevirdi, imam, ‘Allahını seven camiye gelsin’ diye anons yaptı. İnsanlar oraya doğru koşunca üzerlerine ateş açıldı, ölenler oldu.”

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile bu çatışmalı ortama nokta konmuştur. Artık ‘devrimci mahalle’ için yeni bir dönem başlamıştır.

1980’lerde Askeri Darbe Sonrası ‘Devrimci’ Mahalleye Yapılan Müdahale ve Yarattığı Dönüşümler

Yeni dönemin belirleyici unsurları ekonomik liberalizm ve siyasal muhafazakarlıktır. 24 Ocak 1980’de uygulamaya konmaya başlanan ekonominin liberalleşmesi süreci, toplumun Türk-İslam sentezi çerçevesinde dönüştürülmesi projesi ile desteklenmiştir. Din, 1970’lerin dağılan ve çatışan toplumunun yapıstırıcısı olarak görülmüş, bu çerçevede Sünni İslamın öğretildiği zorunlu din dersleri, Alevi köyleri de dahil olmak üzere köylere cami yapımı, İmam Hatip liselerinin yeniden düzenlenmesi, kuran kurslarının yaygınlaştırılması uygulamaya konulmuştur.

Bu, ekonomik olarak liberal, siyasi olarak muhafazakar dönemde, 1970'lerde dünyada yaşanan kriz sonrası ekonominin küresel düzeyde yeniden yapılandırılması ve iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkması konjonktürleri içinde, sol ideoloji gücünü kaybetmeye, 'işçi sınıfı' gibi kimliklerin içi boşalmaya başlamış, halkta siyasete karşı duyulan bir korku ve bıkkınlık durumu ortaya çıkmıştır. Darbe sonrası mahallede birçok tutuklamalar olmuş, mahalleli ciddi bir travma yaşamıştır.

İlginçtir, bu 'devrimci' mahalleye fiziki anlamda ilk müdahale cami aracılığı ile olmuş, Aleviler camiye gitmedikleri, hatta çoğunun liderleri Hz. Ali'nin camide öldürülmesini gerekçe göstererek camiye tepkili oldukları halde, bu Alevi mahallesine 1981 yılında "Erbakancıların önderliğinde" küçük de olsa ilk cami yapılmıştır. 1970 döneminin liderleri bu olay karşısında hazırsız yakalanmıştır: "Bu mahalleye asla cami yapamazlar, burası sağlam, kurtarılmış mahalle, diyorduk. 80 ihtilali olur olmaz oraya hemen cami yaptılar." Ayrıca mahalleye 'Yavuz Selim' adı verilen bir karakol yapılmış, semt ilkokulunun ismi de 'Yavuz Selim İlkokulu' olarak değiştirilmiştir [Mahalleli okula 'Demokrasi Okulu' demektir]. Saltanatı döneminde İran'daki Şah İsmail ile arasındaki güç mücadelesi içinde birçok Alevinin öldürülmesine yol açtığı için Aleviler tarafından sevilmeyen bir padişahın isminin karakola ve okula verilmesi manidardır. Alevi mahalleli buna tepkilidir: "İnada yaptılar, buradaki Aleviler sevmiyor Yavuz Selim'i diye, bize inat yaptılar." Mahalle kimliği üzerinde bu sembolik baskı, mahalle halkının kompozisyonunda oluşan değişikliklerle desteklenmiştir. 1980 sonrası mahalleye solcuların döneminde evlerini terk edenlerin geri dönmeleri yanında, yeni gelenler de olmuş, aralarında Kızılcahamamlıların da bulunduğu bu Sünni aileler (çoğunlukla MHP'li) mahallenin belli birkaç yerinde kümelenerek mahalledeki varlıklarını görünür kılmışlardır: "Değiştirdiler mahalleyi, dışardan gelen çok oldu." Mahalle muhtarı Kırıkkaleti MHP'li birisi olmuş, muhtar bazı Alevilerin kendi evlerine yakın bir arazide okul yapma

girişimlerini engellemek istemiş, ancak okul yapmak isteyen ailelerin şiddet kullanmayı da içeren mücadeleleri sonucunda okul inşa edilmiştir. Mahalle 1989 yılında idari olarak beş ayrı mahalleye bölünmüş, mahallelerden birisine o dönemin bir generalinin ismi verilmiştir. Bu beş yeni mahallenin dördünde sosyal demokrat muhtar seçilirken, MHP'li muhtarın olduğu mahalle yine MHP'li, sonra da Refah Partili muhtar çıkartmıştır.

Mahallede yaşanan tüm bu değişiklikler, 'devrimci mahalleli'nin yaşamlarına, siyasi görüşlerine ve mahallelerine olan güvenlerini sarsmış, 'devrimci' olmanın yanlış ve daha da önemlisi 'tehlikeli' olarak görüldüğü bu yeni dönemde bir boşluğa düşmelerine neden olmuştur. Bir solcu lider bunu şöyle açıklamıştır: "Sol ideolojik olarak gelmedi, siyasal olarak sol gelmedi. Güç arandığı için sol geldi. O yüzden de mahalle dağılıp gitti." Çoğunluk siyasetten uzak durmaya gayret gösterirken, küçük bir grup ise solcu olarak damgalanmanın da etkisiyle, mahalleye ve direnişçi kimliğine daha sıkı sarılmıştır ["Burda çok can kaybettik, burayı nasıl bırakırım?"]. Yerel solcu liderlerden kimisi mahalleden ayrılmış, kimisi ise kendi kabuğuna çekilmiştir; bunlardan bazıları zaman geçtikçe mahallenin solcu geçmişini ve kimliğini canlandırmak için yeni arayışlar içine gireceklerdir.

1980 döneminde mahallede gecekondü mafyası yeniden belirmişti; birkaç kişi bir taraftan araziyi parselleyip satarken, bir taraftan da 'terörist'lerin elinden arsalarını alma çabası içine girmişlerdir. 1989'da başa geçen kadın muhtar, muhtar seçilmeden önce, mahalle mafyası ("ağalar") ile mücadele etmeye başlamış, geceleri belinde silah mahallede dolaşarak etrafı denetlemiştir: "Taşı dökün yapın lan, taşı dökün yapın lan. Başında durdum, çektim değneği, yaptırdım (mafyanın kapattığı arazi üzerine evleri)." Kendisine hayran olan bir Alevi kadın bu durumu şöyle anlatmıştır: "Erkek gibi kadın. Belinde tabanca dozerin başında durup emirler verdi, yaptırdı." Bu dönemde mahalle genişlemesini sür-

dürmüş, yeni yerleşimlere kadın muhtarın öncülüğünde imece usulü su, yol ve elektrik getirilmiştir.

1980'li yıllar liberal ekonomik politikalar uygulayan Özal hükümetinin gecekonduları formel konut piyasasına dahil etme girişiminin ortaya çıktığı yıllardır. Böylece bir taşla iki kuş vurulacak, hem ulusal kalkınmacı kapalı ekonomiden liberal ekonomiye geçişte ekonominin önemli bir motoru haline gelen emlak piyasası gecekondularının dahil edilmesi ile genişleyecek hem de değişen ekonomik model içinde gittikçe dezavantajının arttığı gecekondular halkına/kent yoksuluna gecekonduları üzerinden rant elde etme şansı sağlanarak, yeni düzene uyumları kolaylaştırılacak, tepkileri engellenecektir (Şenyapılı, 1998). 'Kurtarılmış mahalle' olarak inşa edilen, dolayısıyla tapusu bulunmayan mahallelinin birçoğu, 1980'li yıllarda Özal'ın yeminli teknik büroları aracılığı ile tapu tahsis belgesini ve 1992'de mahalleye imar geldikten sonra da tapusunu almıştır. Ancak mahallenin kentin iyice çeperinde ve kentin gelişmesinin en az olduğu doğu yönünde olması, mahallenin gecekondudan apartmana dönüştürülmesi sürecine eklenmesini 2000'li yıllara ertelemiştir.

'Devrimci' Mahalleden 'Laik ve Demokrat'ların Mahallesine: 1990'larda Mahalle Üzerindeki Alevi-Sünni Çekişmesi ve 'Mahalle Kimliği' Üzerinden Mücadele

1990'lı yıllar siyasal İslamın toplumda görünürlüğünün arttığı yıllar olmuştur. Refah Partisi'nin 1994 yerel ve 1995 genel seçimlerinde önemli ölçüde oyunu arttırmış olması ve koalisyon içinde de olsa iktidara gelmesi, laik toplumsal kesimlerde rejimin İslami tehlike altına girmekte olduğu algısını yaratmış, ciddi endişelere yol açmıştır. Toplumdaki bu siyasi dinamikler mahalleye de yansımıştır. Bu yıllarda mahalledeki kapalı kadın sayısı ve görünürlüğü dikkati çekecek ölçüde artmış, söylenti-

lere yol açmıştır: “parayla türbana girdiler... türban başı ellişer milyon harçlık bırakıyorlar, adamlar hepsini türbana soktular.” 1970’lerdeki Alevi ve muhafazakar Sünniler arasındaki sol görüşlüler lehine olan güç ilişkisi, 1990’larda tersine dönmüş, muhafazakar kesim güçlenerek, kendi yaşam tarzı doğrultusunda mahalleyi değiştirmek istemiştir. Alevilerden cami yapımı için para istenmiş, camide namaz kılmaları ve Ramazan’da oruç tutmaları talep edilmiştir. Kadınlar üzerinde de muhafazakar giyinmeleri için baskı oluşturmaya çalışmışlardır. Ancak Alevi kesimde buna karşı bir tepki oluşmuştur: bu gelişmeler ile sarsılan mahalledeki Aleviler, elden gitmekte olduğu korkusu ile mahallelerine yeniden sahip çıkma çabaları içine girmişlerdir. Böylece mahalle yeni anlamlar kazanmıştır: mahalle artık 1970’lerin, üzerinden yeni bir toplum düzeni kurulacağı bir basamak değildir, artan ‘İslamcı tehdit’e karşı korunacak, savunulacak bir adacıktır; ‘devrimci’ bir mahalle değil, ‘laik-demokratik’ halkın mahallesidir. Alevi mahalleli bu gelişmelere karşı harekete geçmiş, tepki olarak kadınlar başlarını açmış [“tesettür çıkınca, tepki olarak Aleviler açıldı”], cami yerine okul yapılması söylemi güçlenmiş ve kimi zaman sembolik anlamı olan davranışlar içine girerek tepkisini göstermiştir: örneğin, kadınlı erkekli bir grup 1994 seçimlerinin akabinde Sünnilerin evlerinin karşısındaki boş arsada piknik düzenleyerek, saz eşliğinde türkü söyleyip, halay çekmiş, rakı içmiştir; ayrıca, özellikle mahalledeki siyasi liderlik etrafında yer alan kişiler Ramazan ayında ellerinde sigara dışarda dolaşmışlar, oruçlu olmadıklarını beyan etmişlerdir. Bu dönemde mahallede belediye yardımlarının ayrımcılık yapılarak İslamcılara gittiği düşüncesi de Alevilerin duydukları tepkiyi arttırmıştır: “Erbakancılar mesela, kömür de alıyor, yiyecek de alıyor, içecek de alıyor. SHP’li olanları ev ev tespit etmişler, mesela hiçbir şey almıyor.”

28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu kararları ile başlayan süreç ise bu sefer mahalledeki dindar Müslümanların aleyhine işlemiş, üzerlerin-

deki baskılar artmış, bunun sonucunda Sünni kadınlar zikirlerini ('hu çekmeler') gizlice evlerinde yapmak zorunda kalmışlardır. 1999 yılında başa geçen ve kendisini, Sünni, Alevi her kesime eşit bir duruş içinde olduğunu söyleyen Alevi muhtar bu konuda dedektif gibi davranarak zikir toplantılarının önünü kesmeye çalışmıştır.

1990'lar dünyada 'kimlik politikaları'nın ortaya çıkarak güçlendiği bir dönem olmuştur. Örneğin, Aleviler bu yıllarda 'rönesans'larını yaşamışlardır: örgütlenecek kamusal mekanda boy göstermişler, kolektif kimliklerinin ve taleplerinin devlet tarafından tanınması doğrultusunda faaliyetler içine girmişlerdir. Ancak mahalle bu gelişmelerin dışında bırakılmıştır. Etnik, mezhepsel ve yöresel kimliklerin işçi sınıfını böleceğine, işçi hareketinin gücünü zedeleyeceğine inanan solcu muhtar, örneğin bazı mahallelilerin mahallede cemevi yapılmasına karşı çıkmış, kimlik politikalarının mahallede yer bulmasına karşı bir duruş sergilemiştir.

2000'lerde Kentsel Dönüşüm Projesi ve Bireysel Rant Beklentisi: Ekonomik Kazanç Üzerinden Mücadele

2000'li yıllarda mahalledeki çekişme, sol-sağ ve Alevi-Sünni çekişmeleri yerine kentsel rant üzerinden olmuş, mahallede uygulanmak istenen 'Kentsel Dönüşüm Projesi' (KDP) mahallelinin yaşamında büyük önem kazanmıştır. Bu yıllarda artık mahalle birliği iyice dağılmış durumdadır, aileler kendi kabuklarına çekilmişler, bireysel çıkarlarının peşine düşmüşlerdir: "dayanışma yok. Artık maddiyata dayanıyor. Herkes duyar-sız kalıyor." "Kabuğumuza çekildik, insanlar birbirinden hoşlanmıyor." Eski solcular mahallelerini artık tanıyamamaktadırlar, çok değiştiğini, bozulduğunu söylemektedirler: "buralar bize göre değil artık, kirlendi biraz." "Şimdi yarı burjuvalaşmış gibi, az kendini toplayan uçuyor." Aralarından bazıları hem yaşamlarını adadıkları sol ideolojinin değer kaybına uğramasından hem de mahallelerine verdikleri emek karşılığın-

da içine düştükleri mahalleli tarafından takdir edilmeme durumundan dolayı moral bozukluğu içindedirler: “ezile ezile ezile, hep kaybolup gittik.” Öte yandan, mahalleliyi sol eksen etrafında bir araya getirme çabası içinde olan ve muhtarın başını çektiği bir grup da bulunmaktadır. Üç dönem arka arkaya muhtar seçilen Ali bey sol ideolojiyi savunmaktadır, ancak katı bir yaklaşımdan uzaktır ve yeni şartları mahalle çıkarına kullanacak şekilde esnek davranmaktadır. Kendi deyimiyle ‘beşeri ilişkiler’e önem vermektedir. Muhtar seçimlerindeki başarısı da büyük ölçüde buna dayanmaktadır. Ne AKP’li belediye başkanını, ne de mahalledeki Sünnileri karşısına almakta, ‘Öteki’ ile bir diyalog içinde olmaya özen göstermektedir. Bu duruş işe yaramaktadır: mahallede uygulanmak istenen KDP’nin belediye ile müzakere sürecini muhtar iyi yönetmiş, projenin mahallelinin tercihleri yönünde revize edilmesini sağlamıştır. SHP’li Murat Karayalçın’ın Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde, sosyal demokrat partilere destek veren bu mahalle için bir avantaj olduğu düşüncesiyle, mahallede bir KDP uygulanmak istenmiş, ancak o dönemin muhtarı buna itiraz ederek mahalleliyi projeye karşı mobilize etmiştir. Projeye olan itirazın temel nedeni, gecekondü sahiplerine arazileri karşılığında standart bir dairenin verilmesidir; mahalleli 1992’de yapılan imar planı çerçevesinde arsasını kat karşılığı müteahhite vermeyi tercih etmektedir. O zamanın muhtarının tapusuz birkaç büyük arsasının bulunması ve bundan dolayı mahalleliyi projeye karşı kışkırttığı da dedikodu şeklinde mahallede dolaşmaktadır. Yerel halkın katılımına olanak sağlayan ve kentsel dönüşüme öncü olma özelliği taşıyan bu proje, söz konusu tepkiler sonucunda rafa kaldırılmıştır. KDP’lerin kentsel dönüşümlerin en yaygın araçlarından birisi olmaya başladığı 2000’li yıllara gelindiğinde ise, KDP, katılımcı yönü ortadan kaldırılmış ve ayrıca konut yoğunluğu artırılmış olarak⁵ AKP’li belediye başkanı

⁵ Önceki projeye göre daha fazla sayıda yapılacak apartman bloklarının AKP’li belediyenin

tarafından yeniden uygulanmak istenmiş, bu durum mahalleliyi ayağa kaldırmış, yüreklerini hoplatmıştır. Saha araştırmasında gözlemlendiği üzere, belediye başkanının mahallelinin proje hakkındaki sorularını cevaplayacağı söylenen toplantıya katılım büyük olmuş, toplantının yapılacağı ilkokulun bahçesine kadını erkeği, çoluğu çocuğu, kapalı açığı, Alevisi Sünnisi, akın akın gelmişlerdir. Belediye başkanının cevapları mahalleli tarafından çok yetersiz bulunmuş, söylenmelere yol açmıştır. Kafaları daha da karışmış olarak toplantıdan ayrılan mahalleli küçük gruplar halinde projeyi tartışmaya, projeye ilgili duruşlarını kendi bireysel çıkarları çerçevesinde belirlemeye çalışmışlardır. Mahallelinin genelde 'siteleşme'ye karşı tutumu şu şekildedir: bahçe içindeki evlerini, tandırlarını arayacak olsalar bile gecekondularının yerine apartman bloklarının yapılmasına karşı değildirler. Hem bunun getireceği rant hem de toplumsal statü böyle bir dönüşüme sıcak bakmalarına yol açmaktadır. Böylece mahalle, daha iyi bir yaşam şansı ve daha yüksek bir toplumsal konum vadeden bir araca dönüşmüştür. Mahallenin oluşumunda büyük mücadele veren Ceval hanım bu konuda, "bizim mahalle de apartman olsa. Çankaya'ya karşı niye biz mahcup olalım? Köylü gibi demesinler," demiş, toplumda gecekonduların köylülük ve apartman yaşamının kentli olmak ile bağdaştırılmasının etkisi altında, artık 'kentsel' bir çevrede 'kentli' gibi yaşamak istediğini belirtmiştir. Rant konusuna gelince, tapusu olanlar arasında yine KDP'de verilecek 'tek standart daire' temel itiraz konusu olmuştur. Evleri hazine arazisi üzerinde olan ve dolayısıyla tapusu olmayan aileler ise, ki 500 civarında böyle aile vardır, mağduriyetlerini yeteri kadar dile getirememişler, etkili olamamışlardır. Muhtar KDP'yi savunmuş ve bu haliyle mahallenin korunmasının anlamsız olduğunu, köylü kalabalığın biran evvel apartmanlarda yaşamaya başlamasıyla kentli olma yönünde dönüşmesinin olumlu sonuçlar

kendi adamlarına vereceği şeklinde bir rivayet dolaşmaktadır.

getireceğini ifade etmiştir. Muhtar gecekondulu arazisi üzerinde yatan ranta da dikkat çekmiştir: “gecekondulu kaderimiz değil. Bu tapu nasıl ranta dönüşebilir sorusu önemli. Burayı ranta dönüştürmek zorundayız, yatayı dikeye çeviriyoruz.” Belediye başkanı ile ilişkisini kesmeyen muhtar, sonunda projenin revize edilmesini sağlamıştır: parsellerin birleştirilmesi ile oluşturulan adalar üzerine 8 katlı blokların yapılması (ana cadde boyunca 9 kat) ve her ada üzerindeki hak sahiplerinin kendi aralarında anlaşarak arsalarını müteahhite vermeleri karara bağlanmıştır. Böylece tapusu olan aileler müteahhite kendileri vererek, daire sayısı üzerinde pazarlık yapma şansını elde etmişlerdir. Tapusu olmayanların sorununa ise projede çözüm bulunmamıştır ve proje uygulaması mahallenin içlerine doğru yayıldıkça yerlerinden edilme durumuyla karşı karşıyadırlar. Projenin kabul edilmesi ile mahallede apartmanlaşma süreci, ana caddeye yakın kısımlardan başlayarak ivme kazanmış, mahalleye ilk yapılan binalar ise Kayserili bir Sünni müteahhitin kendi arazisi üzerine yaptığı devasa bir cami ve bitişiğindeki dokuz katlı apartman olmuştur. Bugün mahalledeki bu fiziki dönüşüm hızla ilerlemekte, ana caddeden mahallenin içlerine doğru yayılmaktadır, ama mahallenin iç kısımları hala eski doku ve görünüşünü korumaktadır.

Kısacası, muhtarın 'diplomatik' ilişkileri, çıkar hesapları, ayrıca belediye mevzuatına hakimiyeti sonucu (kendisi uzun yıllar belediyede çalışmıştır) mahalledeki KDP, çoğu mahallelinin bireysel çıkarlarına ve rant beklentilerine cevap verecek şekilde uygulanmaya konmuştur. Ancak muhtar bununla yetinmemekte, AKP'li belediyenin her bir parsel üzerindeki % 30'luk belediye payını toplulaştırarak mahallede büyük bir arazi üzerinde hak sahibi olmasını engellemek istemektedir. Belediye kamu yararına alt yapı ve sosyal donatı sağlamak için kendisine proje arazisinden verilen payı konut inşa etmek için kullanmak istemektedir. Muhtar bunun İslamcı grupların mahallede konut sahibi olmaları anlamına geleceği düşüncesi ile karşı çıkmakta, dava açarak hukuki yollarla

bunu engellemeye çalışmaktadır. Yani, bir taraftan mahallelinin rant beklentileri ve bireysel çıkarları söz konusu iken, diğer taraftan mahallelinin 'İslamcı' grupların hakimiyeti dışında tutulmasına çalışılmaktadır. Ve böylece mahalle üzerindeki mücadele sürmektedir. Bu mücadele içinde, örneğin muhtarın çabaları ile mahalleye yapılan bir parka Alevi muhalif halk ozanı Aşık Mahsuni Şerif'in adı verilmiştir; belediyenin sayılarla isimlendirdiği caddelerden birisine de son zamanlarda 'Mustafa Yücel Özbilgin' (Danıştay saldırısında hayatını kaybeden hukukçu) adı konmuştur. Mahalleye araştırma ekibinin de katkısıyla bir kütüphane inşa edilmiş, mahallenin 'aydınlık' kimliğini yeniden üreteceği inancıyla muhtar kütüphaneye büyük önem vermiş, kendi 'beşeri ilişkileri' ile birçok kitap temin etmiş, giriş kapısının duvarına bir mahalleli ressam büyük bir Atatürk resmi çizip boyamıştır. Muhtar dindar Sünnileri de kütüphaneye çekmek istemiş, ama yetişkinler konusunda başarılı olamamıştır. İlginç olarak, yerel seçimlerde kütüphane muhtar adayları arasında büyük çekişme konusu olmuş, Sünni aday seçildiği takdirde kütüphaneyi kapatıp yerine sağlık merkezi açacağını söyleyerek oy toplamaya çalışmıştır. Kısacası, mahallede 1970'lerdeki açık ve siyasal mücadelenin yerini bugün örtük ve yaşam tarzı üzerinden bir çekişme almıştır. Ancak Türkiye gerçeğinde 'kültürel' olanın 'siyasal' içeriğinin olduğu çok net olarak ortadadır.

2000'li yıllarda mahalle bir derece muhafazakarlaşmıştır: Alevi kadınlar 'dinci' Sünni kadınlardan farklarını 'açık' giyiniş ve 'serbest' davranışları üzerinden tanımlasalar bile, yine de belli sınırları aşmamaya dikkat etmektedirler ["Malatya'da askılı giyiyorum, burda giyemiyorum"]. Ayrıca Aleviler arasında Sünnilerle Müslümanlık üzerinden iyi ilişkiye girme çabası içinde olanlar da olmuştur, ancak Sünni kesimden gelen tepkiler sonucunda bu çabadan vazgeçilmiştir ["ağaç (odun), kömür verdim camiye, namaz benim de hakkım, ama 'kızılbaşlar camiye geldi,' diyorlar, gidemiyorum"]. Ama yine de diğer gecekondu mahalleleriyle

karşılaştırılınca, bu mahallede göreceli olarak serbest bir ortam söz konusudur, eski muhtar kadının da söylediği gibi, “genç kızlar karanlıkta mahallede gezebilirler” ya da bir Alevi kadının sözleriyle, “burda oruç tutup tutmamak rahatsızlık yaratmıyor.” Bu durum Alevi mahallelinin mahallesini sahiplenmesine, bu eğilim kentsel rant karşısında zayıflasa bile, yol açmaktadır. Öte yandan, çoğu Sünni aile bu sol/Alevi mahallesinde yaşamaktan pek memnun değildir: “hiç yakıştıramadım kendimi buraya, geleli 25 sene oldu, hiç layık görmüyorum.” Sünni İslama paralel olarak Alevilik de mahallede daha görünürlük kazanmıştır. Saha araştırmasında Aleviler daha rahat kültürlerini yaşayabildiklerinden, ibadetlerini yerine getirebildiklerinden ve Alevi kimliklerini ifade edebildiklerinden memnurlukla bahsetmişlerdir. Böylece 2000’li yıllarda mahalledeki Alevi ve Sünniler birbirlerinin farklılığını daha çok fark eder olmuşlardır.

Alevi ve Sünni aileler arasındaki ilişkiye bakıldığında, gerek olmadıkça birbirlerinin evlerine girmemektedirler. Bu durumu şöyle ifade etmektedirler: “selam, o kadar, evlerine oturmuyoruz” (Sünni kadın). “O benim evime, ben onun evine gitmem, ama merhaba deriz, topluluk kurarız sokakta” (Alevi kadın). Ancak kiracı olmak gibi durumlar sonucunda birbirlerine komşu oldukça, özellikle kadınlar arasında samimi komşuluk ilişkileri ortaya çıkmaktadır: “yufka açarız, birleşiriz; dolma sararız, birleşiriz; para gücü yok insanların.” Böylece birbirlerine duydukları ihtiyaç ortamı içinde diğerinin ötekiliğini bir derece unutabilmektedirler (Erman, 2005).

Sonuç Yerine

Bu makalenin gösterdiği üzere, mahalle dezavantajlı kesimler için siyasi bir mücadele alanı olabilmekte, ayrıca toplumda yaşanan siyasi çekişmeler de mahalleye yansımakta, mahalledeki güç dengelerini etkilemekte-

dir. Mahalle sınıf bazlı ulusal bir siyasi hareketin parçası olabildiği gibi, 'hayat tarzı' üzerinden bir mücadelenin yürütüldüğü yerel tepkinin alanı da olabilmektedir. İçinde bulunulan siyasi konjonktür bunda belirleyicidir: mahalle 1970'lerde devlete ve kapitalist sisteme karşı 'kurtarılmış bölge' iken, 1990'larda laikliğe tehdit olarak görülen 'İslamcı'lara karşı 'kurtarılmış bir adacık' olarak algılanmakta ve mahalleli bu siyasi duruş değişikliği sonucunda 'laik devlet' yanında yer alabilmektedir. Tabii burada bahsedilen, mahalledeki çoğunluk olan Alevilerin ve mahalledeki siyasi merkezin (muhtar) bakış açısıdır; mahalledeki Sünni azınlığın bakış açısı ön planda değildir.

2000'li yıllarda ise, kentsel rant dezavantajlı mahalleliyi sistem içine çekmekte etkili olmakta, mahalleli 'apartmanlaşma' ile maddi kazanç ve toplumsal statü elde etmek istemektedir. Ve bu konuda Alevi ve Sünniler birleşmiş durumdadır. Ancak Aleviler bir taraftan da mahallelerinden vazgeçmek istememekte, gecekondulu mahallelerinde muhafazakarlığın ve 'mahalle baskısı'nın iyice arttığı günümüzde, toplumdaki bir azınlık grubunun çoğunluk olduğu mahallelerini, 'İslami' yaşam tarzının dışında kalan 'laik ve demokratik' bir yaşam alanı olarak korumak istemektedirler.

Kimi mahalleli apartmanda yaşamaya başlamakla 'kentli gibi' yaşamının getireceğine inandığı toplumsal statüyü de arzulamaktadır. 1970'lerde topluma/sisteme karşı bir tavır içine girerek kendilerine kabul görecekları bir alan açmak çabası içindeyken, 2000'li yıllara gelindiğinde toplumun/sistemin içine girerek bunu elde etmeyi ummaktadırlar. Kente göçün üzerinden yıllar geçtikçe, gecekondulu mahalleleri tabakalaşmakta ve mahalleli ekonomik durumları açısından çeşitlenmektedir. Gecekondulu halkı görüşleri açısından da çeşitlenmekte, kimisi modern kentlilere dahil olmak, kimisi ise köylü yaşam ve çevresi içinde kalmak istemektedir.

Tüm bundan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Ağırlıklı olarak mahalle halkının siyasi duruşu ideolojik temelden çok pragmatik kaygılara dayanmaktadır; direnişleri önce evlerini ve mahallelerini kurabilmek için, sonra 'dinciler'e karşı mahallelerinde 'yaşam tarz'larını koruyabilmek için ve son zamanlarda da mahallenin rant-odaklı dönüşümünde kendi maddi çıkarlarını koruyabilmek için olmuştur. Köyden göç etmiş dar imkânlı insanların durumlarını düzeltebilmek için ellerindeki tek imkânlarının gecekonduları olduğu düşünülürse, gecekonduların en avantajlı bir şekilde elden çıkartma çabaları yadırganmaz.

Günümüzde belediyelerin KDP'ler aracılığı ile gecekonduların mahallelerine artan müdahalesi sonucunda örgütlü bir mücadele ortaya çıkmaktadır. Örneğin Ankara'da Dikmen Vadisi (5. etap) ve Mamak KDP'lerine karşı Halkevleri'nin 'Barınma Hakkı Bürosu' öncülüğünde yerel halkın katıldığı direnişler mevcuttur. İstanbul ve İzmir'de de benzer gelişmeler söz konusudur. İlginç olarak, bu direnişleri mobilize eden söylemler mahalle üzerinden kurgulanmaktadır ve şöyle ifade bulmaktadır: gecekonduların mahallesinde dayanışma vardır; insanlar birbirini tanımakta, kollamaktadırlar. KDP'ler çok katlı blokları ile bu ortamı yok edeceklerdir; insanlar yalnızlaşacak, insani ve ekonomik olarak yoksullaşacaktır. Ayrıca mahallenin halk tarafından oluşturulmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Örneğin, Dayanışmacı Atölye (İstanbul)'den bir aktivist şöyle demektedir: "Mahallede sağlık ocağını, parkını mahalleli ile birlikte yapacaksınız; o zaman evini yapan evini nasıl sahipleniyorsa, mahallesine emek veren de mahallesini öyle sahiplenecek." Bir anlamda 1970'lerin mahalle kurma pratikleri örnek alınmaktadır, ama eskisi ile farklılıkların altı da çizilmektedir: "Bizim insanlarla birlikte ortak tarihimizi yaratacağız. 1980 öncesi abilerimiz gibi onlara ne yapmaları, nasıl yaşamaları gerektiğini söylemeyeceğiz. Böylece hem biz daha kalıcı olacağız hem de ortaya çıkan farkındalık daha kalıcı olacak." Araştırmaya konu olan mahalle bu gelişmelerin dışında görünmektedir. Ancak muhtarın bundan

etkilenmemesi söz konusu değildir. Mahallenin geleceği, mahallede hızla sayıları artan apartman bloklarına karşın, yine de belirsizlik içindedir ve apartmanlaşma mahalle içine yayıldıkça, tapusu olmayanların tepkisi bunda belirleyici olacaktır. Yani mahalle yakın gelecekte yine çekişme ve çatışmalara sahne olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Agnew, J. A. (1987). *Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society*. Boston ve London: Allen & Unwin.
- Altman, I., ve Low, S. (der.) (1992). *Place Attachment*. New York: Plenum Press.
- Ayata, S. (1989). Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman. *Toplum ve Bilim*, 42: 5-25.
- Erdentuğ, A. ve Colombijn, F. (der.) (2002). *Urban Ethnic Encounters: The Spatial Consequences*. Londra ve New York: Routledge.
- Erman, T. (1997). Squatter Housing vs. Apartment Housing: Turkish Rural-to Urban Migrant Residents' Perspectives. *Habitat International*, 28 (1): 91-105.
- Erman, T. (2005). Mahalledeki Öteki: Gecekondu Ortamında Alevi-Sünni İlişkileri. G. Pultar ve T. Erman (der.), *Türk(iye) Kültürleri* (ss. 319-337). İstanbul: Tetragon.
- Gilbert, A., ve Gugler, J. (1992). *Cities, Poverty and Development: Urbanization in the Third World*. Oxford: Oxford University Press.
- Gökçe, B. (der.) (1993). *Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*. Ankara: Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı.
- Harvey, D. (1993). Class Relations, Social Justice and the Politics of Difference. M. Keith & S. Pile (der.), *Place and the Politics of Identity* (ss. 41-65). New York ve Londra: Routledge.
- Karpat, K. (1976). *The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keith, M., ve Pile, S. (1993). Introduction Part 1 and 2: The Politics of Place. M. Keith ve S. Pile (der.), *Place and the Politics of Identity* (ss.1-40). New York ve Londra: Routledge.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space* (Tercümesi: D. Nicholson-Smith). Oxford: Blackwell.
- Lovell, N., (1998). *Locality and Belonging*. New York ve Londra: Routledge.

- Miller, B.A. (2000). *Geography and Social Movements: Comparing Antinuclear Activism in the Boston Area*. Minneapolis: Minnesota Press.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., Kaminoff, R.. (1983). Place Identity: Physical World Socialization of the Self. *Journal of Environmental Psychology*: 3, 57-83.
- Rivlin, L.G., (1987). The Neighborhood, Personal Identity, and Group Affiliations, I. Altman, ve A. Wandersman (der.), *Neighborhood and Community Environments* (ss. 1-34). New York ve Londra: Plenum Press.
- Suzuki, P. (1960). Village Solidarity Among Turkish Peasants Undergoing Urbanization. *Science* (132): 891.
- Williams, D.R., Patterson, M.E., Roggenbuck, J.W., ve Watson, A.E. (1992). Beyond the Commodity Metaphor: Examining Emotional and Symbolic Attachment to Place. *Leisure Sciences* (14): 29-46.

Doç. Dr. Tahire Erman: Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Doktorasını 1993'de City University of New York'ta tamamlayan Dr. Erman'ın ilgi alanları arasında göç, kentleşme, gecekondu gelişimi, toplumsal ve mekansal çeper ve dönüşümü, göç ve kadın, göç ve sivil toplum kuruluşları, mekan ve kimlik, kentsel eşitsizlik ve kentsel yoksulluk konuları bulunmaktadır. Aralarında *Environment and Planning A*, *International Journal of Urban and Regional Research*, *Urban Studies*, *Gender & Society*, *Women's Studies International Forum*, *International Journal of Middle East Studies*, *Middle Eastern Studies*, *Environment and Behavior* ve *Habitat International*'ın bulunduğu çeşitli uluslararası dergilerde makaleleri ve birçok kitap bölümü yayınlanmıştır. Dr. Erman 2001 yılında *Urban Studies* dergisi tarafından verilen en iyi makale ödülüne sahiptir ve 2005-2006 akademik yılında Harvard Üniversitesi'nde Fulbright bursiyeri olarak akademik çalışmalar yapmıştır.